

Інна Коломієць(канд. філол. н, доц.)

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

**Лінгвостилістичний аспект дослідження тексту як невід’ємна
складова фахової підготовки майбутнього вчителя-філолога**

Анотація

Стаття присвячена актуальним питанням практичного оволодіння методами та прийомами лінгвоаналізу тексту в контексті здійснення професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника. Зокрема, визначено суть лінгвостилістичного аналізу, з’ясовано ключові позиції науково-методичних рекомендацій щодо мовної інтерпретації художньої структури тексту, його образно-виражальних засобів. Прикладна розвідка нашого дослідження виконана на матеріалі фонографічної організації окремих фрагментів прозового та поетичного текстів літературних творів.

Ключові слова: лінгвоаналіз тексту, професійна підготовка, стилістичний аналіз, філологічна компетенція, фонетичні засоби виразності, фонографічна організація тексту.

Інна Коломиец

Лингвостилистический аспект исследования текста как неотъемлемая составляющая профессиональной подготовки будущего учителя-филолога

Аннотация

Статья посвящена актуальным вопросам практического овладения методами и приемами лингвоанализа текста в контексте осуществления профессиональной подготовки будущего учителя-словесника. В частности, определена суть лингвостилистического анализа, установлены ключевые позиции научно-методических рекомендаций по языковой интерпретации художественной структуры текста, его образно-выразительных средств. Прикладная разведка нашего исследования выполнена на материале

фонографической организации отдельных фрагментов прозаического и поэтического текстов литературных произведений.

Ключевые слова: лингвоанализ текста, профессиональная подготовка, стилистический анализ, филологическая компетенция, фонетические средства выразительности, фонографическая организация текста.

Inna Kolomiets

Linguostylistic aspect of research of the text as an integral part of professional training of the future teacher-philologist.

Annotation

The article is devoted to current issues of practical mastery of various methods and techniques of linguistic analysis of the text in the context of professional training of future teacher.

In particular, is defined gist of linguistic and stylistic analysis, found key positions of scientific and methodological recommendations concerning linguistic interpretation of artistic structure of the text, system of its figurative expressive means. The task of linguistic and stylistic analysis of specific text, directed at disclosing of features of the style in general, use of actual units according to ideological, thematic, creative idea of the author, clarify the originality of his style of writing. Applied exploration of our research is made on the basis of the phonographic organization of individual fragments of prose and poetry texts. Analysis of phonics of the text is considered in the relationship and interdependence with other levels of its linguistic integration. However, phonetic devices of creating illustrative materials potentially stand out from other linguistic and expressive system of the dominant features of sound, associated with content, expressivity of artistic image, intensity of the effect of sound recording and its impact on emotional and aesthetic condition of the reader.

Keywords: linguistic analysis of the text, professional training, stylistic analysis, philological competence, phonetic devices of expression, phonographic organization of the text.

Постановка проблеми у загальному вигляді.Лінгвостилістичний аналіз тексту становить невід’ємну складову професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника за вимогами сучасного освітнього простору. Наукове осмислення загальнотеоретичних проблемстилістики тексту та його лінгвоаналізу здобуло широкого висвітлення у працях відомих учених-лінгвостилістів та лінгводидактів ХХ-ХХІ ст.:Н. Л. Дашченко,С. Я. Єрмоленко, Т. А. Єщенко, А. П. Загнітка,І. І. Ковалик, І. М. Кочан, М. П. Крупи, О. І. Луценко, Л. І. Мацько, В. Я. Мельничайка, Н. П. Миронюк, Н. Ф. Непийводи, М. І. Пентилюк, М. Я Плющ, Л. О. Ставицької та ін.На їх основі у сучаснійвищій школісформовано теоретико-методологічні засади стилістичної роботи з текстом, *вироблено*алгоритм її практичного втілення, *встановлено* особливості техніки виконання лінгвоаналізу тексту,його мовної інтерпретації залежно від стильової співвіднесеності та жанрово-родової приналежності, іншоїтипології текстового зразка (за функціонально-смысловим призначенням, кількістю учасників у мовленні, формою репрезентації тощо).

Мета пропонованої статті– висвітлити особливості формування текстової компетенції студентів на прикладі лінгвостилістичного аналізу художнього тексту та запропонувати методичні рекомендації допрактичного оволодіння методами та прийомами лінгвоаналізу тексту в контексті професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника.

Важливим завданням фахової підготовки вчителя-філологапостає практичне осмислення ним науково-методичних рекомендацій лінгвостилістичного аналізу, його виконання на різножанровій текстовій основі. Ефективності освітнього процесу та успішному досягненню навчальних цілей підготовки студентів філологічних спеціальностей, на наше глибоке переконання, сприятиме прикладна розвідка нашого дослідження, здійснена на ґрунті фонографічної організації художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. За своєю суттю стилістичний аналіз тексту покликаний з'ясувати особливості мовного стилю (підстилю) в його загальних рисах, а також специфіку стилетвірних ознак, які становлять собою сукупність таких фонографічних, лексико-фразеологічних, граматичних одиниць, що формують цей стиль, увиразнюють мовлення. Стилiстичний аналіз розкриває залежність мовної структури від жанрової специфіки, комунікативних настанов та цілей висловлювання, використання мовних засобів відповідно до ідейно-тематичного, творчого задуму автора (останнє з яких стосується насамперед мови публіцистики та художньої літератури). Мовна інтерпретація художньо-словесного цілого потребує володіння філологічною компетенцією загалом, до якої входять ґрунтовні знання із мовознавчих та літературознавчих дисциплін, а також поняття загальнокультурного плану.

Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту, за визначенням вченого-текстознавця І. М. Кочан, «повинен розкрити художню структуру літературного тексту, тобто має виявити систему словесно-художніх засобів (експресем), за допомогою яких здійснювалося художнє мислення письменника у створенні системи образів художнього твору, і вказати на сигнали естетичної інформації у художньому тексті, виявити збудники естетичних переживань, емоцій у читача» [4, 22]

Стилiстичний аналіз тексту, як один із різновидів лінгвоаналізу, «має практичну спрямованість і формує мовленнєво-аналітичні здібності студентів» [6, 93]. Відтак, через дослідження функціонального аспекту мовного знака, з'ясування контекстуальних виявів, семантико-стилiстичного наповнення різнорівневих лінгвоодиниць мовностилістичний аналіз передбачає відповідь на питання: *чим і як* створюється оригінальність літературного твору. Досить часто зміст, який вкладає автор, і зміст, який сприймають читачі, не збігаються, не завжди є адекватним розуміння прочитаного. Врівноважити цей процес і покликаний лінгвосмисловий, тобто лінгвостилістичний аналіз тексту.

У багатьох жанрах художньої літератури, а особливо поетичних, важлива роль належить фонетичним засобам виразності тексту, між змістом та звучанням якого часто спостерігається прямий чи опосередкований, імпліцитний зв'язок. Аналіз фоніки тексту часто поєднуваний із іншими рівнями його мовної інтеграції. Поетична мова, активізуючи звуковий бік лексики та синтаксису, підпорядковує їх авторському задумові, передачі емоцій, почуттів поета.

Інколи звукопис відіграє визначальну роль в образно-смысловій структурі мови художнього твору. Фонографічна організація може вирізнятися з-поміж інших мовно-виражальних систем твору домінуючим рисами звукової окраси, музичної інструментовки, пов'язаної із його змістом, експресивністю художнього зображення, інтенсивністю ефекту звукописання та його впливу на емоційно-естетичний стан читача. *З метою усвідомлення синтезуючої ланки в процесі здійснення лінгвоаналізу художнього тексту від творимо можливі варіанти його виконання на конкретному текстовому матеріалі.*

Ідейно-тематичне спрямування ліричної поезії Ліни Костенко «Очима ти сказав мені: люблю» (таємничий, нерозгаданий світ людської душі) визначається мовною конфігурацією незмінної форми – *Несказане лишилось неказаним*, – симетрично розташованою на площині усього тексту:

Очима ти сказав мені: люблю.

Душа складала свій тяжкий екзамен.

Мов тихий дзвін гірського кристалу,

Несказане лишилось неказаним.

Життя ішло, минуло той перон.

Гукала тиша рупором вокзальним.

Багато слів написано пером.

Несказане лишилось неказаним.

Світали ночі, вечорили дні.

Не раз хитнула доля терезами.

Слова як сонце сходили в мені.

Неска́зане лиши́лось нескáзаним.

Виділена поетична строфа актуалізує увагу читача/слухача на тих її структурних елементах, які об'єднані за смыслом та специфікою наголошування (подвійним наголосом), тому й набувають особливої стилістичної ваги. Мовні одиниці, диференційовані цим графонологічним засобом, – *тонеми* «неска́зане – нескáзаним», наділені значною мірою експресії, що вирізняє їх на тлі поетичного контексту, концентруючи вираження цілісного змісту твору навколо певного словесного цілого. Художня семантика ключових слів поезії розвиває значення, продукуючи смислові компоненти, – відповідно: «невисловлене, неозвучене, недомовлене, приховане, втаємничене» та «невимовне, таке, що не передати словами».

На рівні синтаксичного інтегрування повторюваний фразовий вислів звучить як *рефрен*, вміщуючи у собі наскрізну думку тексту (нерозгадана таємниця людської душі), і виступає у ролі архітектонічної деталі, важливого засобу композиційної організації аналізованого тексту в цілому.

Гармонійний лад побудови вірша досягається закономірними явищами евфоніки, а саме: ритмічним чергуванням звуків у словах, римуванням (співзвучністю) кінцевих частин його поетичної строфи, на кшталт: *люблю – кришталю, перон – пером, дні – мені*. Відсутність різких на слух, проривних звуків, дисонованих звукоповторів, до того ж фонематична насиченість слів, сповнених стисненою тональністю свистячих [с,з] і шиплячих [ч, ш, ж], плавним мінорним [л], розмірений темп їх вимови увиразнює, лірично наснажує рядки вірша, робить його звучання глибоко інтимізованим, емоційно проникливим та зворушливим.

Певним фоностилістичним потенціалом володіє й прозова мова. Переконливим ілюстративним матеріалом створення явищами фоніки емоційно-естетичного ефекту звукозображення може послугувати фрагмент із «Fatamorgana» («Ідуть дощі...») М. Коцюбинського: *Ідуть дощі*.

Холодні осінні тумани клубочаться вгорі і спускають на землю довгі коси. Пливе у сірі безвісті нудьга, пливе безнадія і стиха хлипає сум. Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи, вмивається сльозами убога земля... Сірі дні змінюють темні ночі...

У межах обраного для лінгвоаналізу текстового фрагмента простежується розгортання певного почуттєвого фону, що розвивається на основі асоціативної паралелі «картина природи – внутрішній стан людини». Фонетичне обрамлення художньо-образного живописання «дощу-стогону» тісно пов'язується із цілісним емоційно-смысловим наповненням тексту забарвленням смутку й зажури. Це доводить алітерований звук-образ [с], який вдало акомпанує у суцільному контекстуальному просторі загальній настроєвості тексту; з похмурим настроєм гармонує також асонований [у] з почерговим [о]: *осінні тумани клубочаться вгорі, спускають довгі коси, сірі безвісті, стиха хлипає сум, солом'яні стріхи, вмивається сльозами; ідуть дощі, нудьга, плачуть, убог*атошо. Тому досить відчутною постає гнітюча атмосфера відображення навколишньої світу природи, навіюючи грізне передчуття перестороги. Передача інтенсивності й стрімкості, неминучості відтворюваних явищ дійсності підтримується словесно-звуковою інструментовкою з асонованим [і]: *ідуть дощі, холодні осінні, у сірі безвісті, сірі дні змінюють темні ночі*й под.

Повтори слів із звукосполученням [нл] та наявність подібних звукових комбінацій [хл, сл], як-от у словах *плачуть, пливе, хлипає, сльозами*, з рядом інших звукоповторів [н, м, у], особливо у складі ключових, семантично значимих для цього контексту одиниць, а саме *тумани – нудьга – сум*, створюють ілюзію дощу, імітуючи падіння крапель-сліз, сприяють образному відтворенню похмурої картини смутної негоди, осінньої сльоти. Отже, елементи звукописного матеріалу відіграють досить помітну роль акустичного тла у створенні зорових образів, слугуючи допоміжним засобом у виразника основного емоційного струменя тексту. Таким чином опосередковується вираження асоціативної подібності «життя природи» і

«людина»; за аналогією пейзажна замальовка сприймається крізь призму внутрішнього світовідчуття автора.

Виконання графічного аналізу пропонуємо простежити за текстом поезії Миколи Луговика «Кобзарям Коліївщини». На графічному рівні мовної інтеграції тексту художнього твору цілком обумовлено проявляється взаємодія та взаємозалежність змістового й мовного плану вираження. Тематично-ідейне наповнення поезії пройняте емоційно-схвильованим тоном звучання, його фігурне розташування у формі хреста підпорядковане єдиній меті – ідейній настанові вірша – увіковічнення героїчної слави народних лірників (кобзарів).

ГЛИБОКА ЯМА ЯК
БЕЗЗУБА ПАЩЕКА
ГУБАТА ГЛИЗЯВИМ
ВИВЕРТОМ ЗЕМЛІ
А ПУТЬ У ТУ ЯМУ
НЕНАЧЕ ДО ПЕКЛА
ЦЕ ВИГАДАТЬ МОЖУТЬ ЛИШ НЕЛЮДИ ЗЛІ
КРІЗЬ МЕРТВУ СЛІПОТУ ПОВІК ХОЛОДНИХ
ПРОЩАЛЬНЕ СОНЦЕ НЕ ПРОГЛЯНЕ
А НІ ТОМУ ЗАЛІЗНЯКОВІ АНІ ГОНТІ
А ЩЕ Ж ЯКА РОЗПРАВА В КОДНІ
ДЕ РАЗОМ З ГАЙДА -
МАКАМИ ЖИВЦЕМ
НЕНАЧЕ ОКАЯННИХ
О ТІЙ КРИВАВИЦІ
О ТІЙ ЖАХНІЙ ПОРІ
П О Х О В А Н О
І К О Б З А Р І В
А Д Е Ж Т О Й Х Р Е С Т Х О Ч Д Е Р Е В ' Я Н И Й
??

[illegible]

Тема (похована, себто забута слава захисників вітчизни, месників українського народу, визволителів з-під польського гніту – гайдамаків, до трагічної долі і слави яких долучалися співці рідного краю – кобзарі) та ідея (пробудження історичної пам'яті, відродження із забуття слави предків українського народу, його минулого) аналізованого вірша зумовлює важливість застосування у роботі з текстом, насамперед, прийому лінгвістичного коментування, тобто тлумачення змісту його ключових слів. Відтак, *гайдамаки* – це учасники народно-визвольної боротьби, народні повстанці проти гніту й поневолення польської шляхти (XVIII ст. на Правобережній Україні) і *кобзарі* – народні лірники, співці героїчного минулого.

Розкриваючи своєрідність графічної побудови тексту зазначеної поезії засвідчуємо суцільне фігурне розміщення рядків твору, що у символічно-графемній формі (зображення *хреста*) слугуватиме засобом підсилення ідейного втілення вічної пам'яті й святості визвольних діянь народних месників. Помітним постає такий прийом експресивної графіки як використання виключно великої літери, підкреслюючи цим важливість усіх текстових фрагментів, смислову значущість, без виокремлень, кожного із його компонентів. Доповнюють структурно-фразову організацію поезії прийоми усунення розділових знаків упродовж усього тексту, наголошуючи на втраті їх значущості, ролі у порівнянні із представленими знаковими елементами та особливій вагомості словесного факту; а також зміни щільності окремих мовних елементів (ПОХОВАНО І К О Б З А Р І В) як способу виділення логічним наголосом та відповідною зміною інтонації їхніх ключових позицій. Вираження авторської індивідуальності проявляється специфічним завершенням, своєрідною кінцівкою твору – це інтуїтивно питальне речення (А ДЕ Ж ТОЙ ХРЕСТ ДЕРЕВ'ЯНИЙ) та нагромадження розділових знаків (; !) без тексту. Із погляду інтерпретатора це явище стилістичної графіки можна розцінювати як виразник імітуючого питально-

окличного інтонування («німого запитання й оклику») в знак невимовного обурення, емоційної перенапруги й схвилюваності. Цей показник особливо значущого мовчання в цілому слугує заключним акордом ідейного навантаження твору – наголошуючи на відродженні пам'яті героїчної слави минулих віків.

Отже, основне завдання дослідника мови художнього твору ми вбачаємо в наступному: націлити знайти чи побачити задум автора з допомогою ретельного аналізу словесної тканини літературного твору і показати роль тих чи інших мовних засобів у вираженні авторської ідеї.

Безсумнівно, успішному проведенню такої роботи над текстом передуватиме засвоєння комплексу знань із фоностилістики. Адже функціонально-стилістичні властивості звукописних елементів пов'язані з актуалізацією фоносемантичного потенціалу мови, її звукових та лексико-семантичних асоціацій, явищ звукосимволізму, експресивної графіки. Систематизувати й узагальнити теоретичні відомості допоможе укладений нами питальник: 1. *Що вивчає фонетична стилістика; евфонія та фоніка як її окремі галузі?* 2. *Назвіть усі складові звукової організації тексту.* 3. *Що являє собою наголос (складовий, логічний, факультативний, емфатичний) у словах, фразах? Як впливає зміна голосу в окремих словах і в словах у складі речення на семантику і стилістичну функцію мовних одиниць?* 4. *Назвіть складові інтонації мовлення і поясніть їх стилістичні можливості (приклади речень, слів-речень прокоментуйте в інтонаційно-стилістичному плані).* 5. *Що робить привабливим звучання текстів будь-якого стилю? Що таке псевдоалітерації та псевдоасонанси?* 6. *Чому тексти художнього стилю виділяються особливими фонетичними засобами виразності?* 7. *Чи може фонема набувати стилістичного навантаження і від чого це залежить?* 8. *Які ви знаєте фонетичні фігури? Що ми називаємо ономатопеєю?* 9. *Що таке явище звукосимволізму? Дайте характеристику експресивним можливостям звуків української мови.* 10. *Яку роль відіграють у текстах різноманітні звукоповтори? Конкретизуйте їх потенційні стилістично-*

виражальні функції. 11. На які групи поділяються засоби експресивної графіки? Охарактеризуйте складові кожної із них. 12. Вкажіть призначення засобів експресивної графіки у тексті. Проілюструйте сказане на прикладах. 13. У чому полягає суть стилістичного аналізу фонографічних засобів мовлення?

Висновки. Таким чином, вироблення техніки виконання лінгвостилістичного аналізу конкретного тексту є складником комплексу набутих стилістичних знань, сформованих вмінь і навичок, і в кожному окремому випадку вимагає особливого підходу до його здійснення: в одному творі актуалізованими є фонетичні засоби образотворення, в іншому – одиниці лексичного, фразеологічного чи граматичного рівнів мови становлять основу його мовної виразності. Важливого значення при цьому слід надавати принципів системності аналізу, тобто необхідності розгляду мовно-виражальних засобів у їх взаємозв'язках та взаємозумовленості.

Перспективу подальшого дослідженнями вбачаємо у висвітленні особливостей формування текстової компетенції як базового складника професійної підготовки спеціалістів фаху філолог у ВНЗ, виходячи із ключової ролі при цьому стилістичного аналізу тексту на різних рівнях його мовної інтеграції.

Література:

1. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібн. / Т. А. Єщенко. – К. : Академія, 2009. – 264 с.
2. Загнітко А.П. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум : наук.-навч. посібник / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 289 с.
3. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу художнього тексту : навч. посібн. / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я Плющ. – К. : Вища школа, 1984. – 120 с.
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібн. / І. М. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посібн. для

студен. філолог. спеціальн. вищ. навч. закл. / Марія Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 496 с.

6. Луценко О. І. «Стилістичний аналіз тексту» як навчальна дисципліна у ВНЗ / О. І.Луценко // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ : зб.наук.праць. – № 2 (10). – Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2013. – С. 86-94.

7. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: підручник для студентів /З. П. Бакум, М. М. Барахтян, О. В. Караман [та ін.] ; за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2004. – 386 с.

8. Ставицька Л. О. Естетика слова українській поезії 10–30 рр. ХХ ст. / Л. О. Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.